

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Mgr. Viktor Kunderák, E.MA

**Evropská úmluva o ochraně lidských práv a její
odpověď na hate crime a hate speech**

Disertační práce

Autorský referát

Praha, 30. června 2023

1. Cíl, výzkumné otázky a metodologie

Disertační práce se zabývá problematikou předsudečných trestných činů (hate crime) a předsudečných výroků (hate speech) v mezinárodním právu a konkrétně ochranou obětí jednání spadajících do obou kategorií v rámci mechanismu Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (dále jen „EÚLP“). Vychází z premisy, že hate speech a hate crime jsou dvě rozdílné kategorie vyžadující odlišný přístup v rovinách mezinárodního vnitrostátního práva. Často přitom bývají směřovány, což může v důsledku vést ke snížené ochraně obětí, nedůvěře celých skupin a komunit ve spravedlnost a latenci oznamování příslušných incidentů státním orgánům.

Cílem je celkově zmapovat oblast ochrany proti hate crime a hate speech v mezinárodním právu a zejména judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“ nebo „Soud“), přičemž hlavní výzkumnou otázkou této práce je, jaké jsou parametry a limity ochrany proti hate crime a hate speech a jaké je další možné směřování vývoje judikatury Soudu na pozadí závazných nástrojů univerzální úrovně a vývoje mezinárodního soft law. Výzkumnou podotázkou je, jakým způsobem se ESLP v rovině přijatelnosti stížností i jejich věcného posouzení vypořádává s potřebou chránit oběti hate speech na jedné straně a potřebou vykládat Úmluvu restriktivně tak, aby vedle boje proti nesnášenlivosti dostatečně chránila i svobodu projevu, na straně druhé.

Použita je analytická, deskriptivní a normativní metodologie. Práce je pak předně založena na analýze mezinárodních smluv a dalších pramenů mezinárodního práva a v této souvislosti je využita rovněž metoda komparativní. Jádrem práce je detailní rozbor relevantních nástrojů mezinárodního práva týkajících se ochrany lidských práv, včetně univerzálních a regionálních nástrojů, a rozhodovací praxe ESLP, a dalších mezinárodních orgánů jako je Výbor OSN pro lidská práva nebo Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace. Dále se práce zabývá mezinárodním trestním právem v kontextu podněcování ke genocidě a pronásledování (*persecution*), a to např. skrze pohled statutů mezinárodních trestních tribunálů,¹ a příslušné judikatury. Věnuje se v neposlední řadě relevantnímu "soft law", zejména právnímu rámci závazků přijatých státy Organizace pro Bezpečnost a spolupráci ve Evropě (dále jen „OSCE“), Rady Evropy, a Evropské unie, přičemž zkoumá následné působení daného soft law na ochranu obětí hate crime a hate speech v evropském kontextu. Disertační práce proto nabízí jedinečný

¹ Srov. článek 3 písm. h) Statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu, článek 5 písm. h) Statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii, a článek 7 odst. 1 písm. h) Římského statutu.

pohled na daná témata a judikaturu ESLP skrze historický exkurz do vývoje relevantních koncepcí i porozumění a komplexním vztahům mezinárodních právních a *policy* rámců.

Pokud jde o doktrínu, čerpám z řady publikací předních světových autorů zabývajících se jednotlivými zkoumanými aspekty práce. V rovině studia mechanismu Úmluvy jde předně o komentář k EÚLP od Williama A. Schabase,² a pokud jde o problematiku hate crime a hate speech, vycházím mj. z titulů *The Routledge International Handbook on Hate Crime*,³ *The Globalization of Hate: Internationalizing Hate Crime?*,⁴ a *Extreme Speech and Democracy*.⁵ Z pohledu právní filosofie čerpám dlouhodobě inspiraci z monografie Jeremy Waldrona *The Harm in Hate Speech*⁶ a publikace *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*.⁷ K přidané hodnotě (a motivaci k samotnému sepsání) této práce také přispěla dlouholetá vlastní publikační činnost k tématům hate crime, hate speech a mechanismu Úmluvy, a zejména pak široké zkušenosti z bezmála pětiletého výkonu pozice *Hate Crime Officer* v OSCE/ODIHR, jež mi poskytla vhled do obou problematik napříč různými právními kontexty.

2. Struktura a závěry

2.1 Část I. – Historie a koncepce

Část I. Předně popisuje **koncepční vývoj obou fenoménů a jejich úpravu v mezinárodním právu, a to jak v hard law, tj. závazném mezinárodním právu i soft law, jak v univerzální, tak regionální rovině.** Koncepce hate crime i hate speech mají původ v právu vnitrostátním a v obou případech jde o trestněprávní fenomény vznikající v demokratických státech v průběhu 20. století. Pokud jde o vnitrostátní koncepci hate crime, její počátky lze v zásadě situovat do roku 1968, kdy byl v USA přijat zákon o občanských právech (*Civil Rights Act*), na pozadí historie otroctví, útlaku, systematické diskriminaci a rasově motivovaného násilí na občanech afroamerického původu a v souvislosti s hnutím občanských práv (*Civil Rights Movement*).⁸ Dalšími milníky bylo přijetí zákona o statistikách

² Schabas, William A. *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford University Press (2015).

³ Gerstenfeld, P. B., Grant, D. R. (eds.). *Crimes of Hate: Selected Readings*. SAGE Publications, Inc. (2004).

⁴ Schweppe, J., Walters, M. A. (eds.). *The Globalization of Hate: Internationalizing Hate Crime?* Oxford University Press (2016)

⁵ Hare, I., Weinstein, J. *Extreme Speech and Democracy*. Oxford University Press (2009).

⁶ Waldron, J. *The Harm in Hate Speech*. Harvard University Press (2012).

⁷ Michael Herz a Peter Molnar (eds.), *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*, Cambridge University Press, 2012.

⁸ CHALMERS, David Mark. *Backfire: how the Ku Klux Klan helped the civil rights movement*. Oxford: Rowman & Littlefield, 2005, ISBN 978-0-7425-2310-4.

k hate crime (*Hate Crime Statistics Act*) v roce 1990, a nakonec i zákona o prevenci hate crime (*Matthew Shepard and James Byrd Jr. Hate Crimes Prevention Act*), k čemuž došlo v reakci na dvě brutální rasově motivované vraždy obětí, jejichž jména také daný zákon nese. Letos je tomu pak 30 let od rasově motivované vraždy Stephena Lawrence, která odstartovala proces zrodu koncepce hate crime jako celistvé veřejné politiky neomezené na zákonnou úpravu ve Spojeném království v roce 1993.⁹ Tzv. MacPhersonova zpráva z února 1999¹⁰ popisující systémové mezery v odpovědi státu na hate crime obsahovala doporučení týkající se definice rasistického incidentu, oznamování a zaznamenávání rasistických incidentů a zločinů, vyšetřování a trestního stíhání, komunikace policie s oběťmi, svědky a veřejností trestního řízení, školení, participace a zastoupení členů menšin u policie. Již o dva měsíce později pak přijímá ministerstvo vnitra Spojeného království akční plán aprobující valnou většinu těchto doporučení.

Koncepce hate speech začaly na národní vznikat již v první polovině 20. století, přičemž za hlavní katalyzátor progresivního vývoje na vnitrostátní úrovni i expanze do mezinárodního práva měly události druhé světové války a zkušenosti s nacistickou ideologií, antisemitismem i důsledky, ke kterým tyto vedly, včetně zejména Holokaustu a vyvraždění více než šesti milionů Židů, osob romského původu, ale například i obětí perzekuovaných na základě sexuální orientace či a osob zdravotně postižených. Část I. se potom zabývá rozdílným pojetím hate speech a zejména odpovědi na tento fenomén v USA a v Evropě, kdy prostřednictvím stručného exkurzu do doktríny Nejvyššího soudu USA ke svobodě projevu poukazuje na některé právně-filozofické aspekty této svobody, které později do určité míry formují také odborný diskurz v Evropě. Zatímco však v USA hraje prim doktrína absolutistického přístupu ke svobodě projevu, na starém kontinentě vítězí pojetí této svobody jako práva relativního – jinými slovy, existují taxativně vyjmenované důvody, pro které lze tuto zpravidla ústavně chráněnou základní svobodu omezit.

Část I. se dále podrobně věnuje úpravě hate crime a hate speech v mezinárodním právu. Analyzovány jsou jak normy oblasti ochrany lidských práv, mezinárodního trestního práva, v univerzální i regionální úrovni, právní síly hard i soft law. Poukazuje na skutečnost, že přes

⁹ GIANNASI, Paul. Hate crime in the United Kingdom. In HALL, N. et al. (eds). *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. New York: Routledge, 2015, ISBN 978-0-203-57898-8, str. 105.

¹⁰ MACPHERSON, W. *The Stephen Lawrence Inquiry: Report of an Inquiry by sir William Macpherson of Cluny*, 1999, online. Získáno z:

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/277111/4262.pdf [viděno 15. června 2023]. MacPhersonova zpráva byla výsledkem vyšetřování zvláštní komise zřízené ministrem vnitra v červenci 1997, vedené Sirem Williamem MacPhersonem, někdejší soudcem Nejvyššího soudu Spojeného království.

nepopíratelnou příbuznost hate crime a hate speech spočívající v útoku na hodnoty důstojnosti a práv, se jedná o dvě povahově a právně rozdílné kategorie nenávistného jednání. Hate speech je často otevřeným projevem nenávisti, zatímco hate crime často probíhá beze svědků a je obtížné prokázat předsudečný motiv. Mezinárodní koncepce hate crime klade důraz na motiv činu, zatímco pro hate speech je klíčová způsobilost projevu podnítit diskriminaci nebo nenávist. U hate crime existuje silná mezinárodní shoda o nezbytnosti trestního postihu, zatímco u hate speech je trestní odpověď adekvátní jen někdy. Je ostatně předmětem debaty, zda vůbec je trestní odpověď na podněcování k nenávisti nebo popírání genocidy v konkrétních případech přípustná či vhodná. Konsenzus stran kriminalizace hate crime umožnil v průběhu dvou desetiletí vycizelovat tzv. celistvý přístup k dané problematice – po vzoru koncepce přijaté na základě MacPhersonovy zprávy ve Spojeném království – rovněž na mezinárodní úrovni. Došlo k tomu především na půdě OSCE v letech 2003-2009¹¹ a v univerzální rovině je nakonec zohlednila Deklarace z Kjóta z roku 2021.¹² Předmětná celistvá koncepce neznamená jen povinnost postihu hate crime jakožto povinnost čistě procesní povahy, ale také sdílenou mezinárodní definici kladoucí důraz na předsudečný motiv jakožto klíčový základní znak hate crime, povinnost přijmout účinnou právní úpravu na národní úrovni, povinnost zaznamenávání a sběru dat o hate crime, nebo závazky týkající se podpory obětí hate crime.

U hate speech mezinárodní debata odpovídá především na otázku, u jakých forem jednání může stát odpověď trestním postihem a u jakých nikoli. **Mezinárodní právo v univerzální úrovni nehovoří zcela jasně, když zatímco článek 4 písm. a) ICERD jednoznačně vyžaduje kriminalizaci podněcování k nenávisti, a dokonce i jen šíření rasistických idejí,¹³ článek 20 odst. 2 ICCPR¹⁴ dává státům na výběr, zda nepřipustné formy projevy postihovat prostřednictvím trestního, občanského nebo správního práva.** Na druhou stranu, První dodatkový protokol k Úmluvě o počítačové kriminalitě Rady Evropy

¹¹ Viz OSCE Ministerial Council Decision No. 4/03 „Tolerance and Non-discrimination“, přijaté 2. prosince 2003 v Maastrichtu. OSCE Ministerial Council Decision No. 10/05 „Tolerance and Non-discrimination: Promoting Mutual Respect and Understanding“, přijaté dne 6. prosince 2005 v Ljublaně. OSCE Ministerial Council Decision No. 13/06 „Combating Intolerance and Discrimination and Promoting Mutual Respect and Understanding“, přijaté dne 5. prosince 2006 v Bruselu. OSCE Ministerial Council Decision No. 9/09 on combating hate crime, přijaté dne 2. prosince 2009 v Aténách.

¹² k Deklarace z Kjóta přijata v rámci 14. kongresu OSN k prevenci kriminality a trestní spravedlnosti organizované ve dnech 7.-12. března 2021.

¹³ „prohlásit za činy trestné podle zákona: jakékoli rozšiřování idejí založených na rasové nadřazenosti nebo nenávisti, jakékoli podněcování k rasové diskriminaci, jakož i veškeré násilné činy nebo podněcování k takovým činům proti kterékoli rase nebo kterékoli skupině osob jiné barvy pleti nebo etnického původu“.

¹⁴ FARRIOR, Stephanie. *Molding the Matrix: The Theoretical and Historical Foundations of International Law and Practice Concerning Hate Speech*. Berkeley J. Int'l. Vol. 14, číslo 1 (1996), str. 793. Cit. in BUYSE, Antoine, 2014. *Words of Violence: „Fear Speech,” or How Violent Conflict Escalation Relates to the Freedom of Expression*. Human Rights Quarterly. Vol. 36, číslo 4, str. 779–797.

v člancích 3 a 6 zavazuje státy kriminalizovat jednání spočívající v úmyslném šíření rasistického nebo xenofobního materiálu, ale také např. popírání, hrubé zlehčování, schvalování nebo ospravedlňování genocidy. Podobné povinnosti najdeme rovněž v Rámcovém rozhodnutí EU a lze tedy vnímat tendenci evropské právní kultury zaujmout k hate speech přísnější postoj, který více reflektuje závazky přijaté v rámci ICERD podstatně dříve na univerzální úrovni.

Z množiny verbálních projevů s nenávislnou povahou se přes rozdílné pohledy některých jurisdikcí vyčleňuje **kategorie**, které v této práci označuji jako **verbální hate crime**. Jedná se v zásadě o dvě podskupiny: předsudečné přímé vyhrožování a předsudečné podněcování k násilí. V podkapitole věnující se kategorizaci újmy působené hate crime a hate speech, **práce nabízí tezi, podle které závažnost újmy působené v individuální rovině (i) a vysoké „riziko eskalace ze slov k činům“ (ii) jsou dva společné jmenovatele, které odůvodňují odlišný pohled na verbální hate crime jako na samostatnou kategorii bližší – přinejmenším pro účely disertační práce – kategorii hate crime *largo sensu*. Je však třeba zdůraznit, že verbální hate crime je kategorií průsečíkovou, stojící na pomezí hate speech a hate crime**. Práce v daném ohledu nabízí schématickou vizualizaci daného problému.

Hate speech se na rozdíl od hate crime vyznačuje určitou vnitřní rozmanitostí. Je běžné, že státy (včetně USA) kriminalizují podněcování násilí či k jiné trestné činnosti (jinak také podněcování k trestné činnosti), tím spíše jsou-li založené na předsudečných důvodech. K podněcování k nenávisti nebo k diskriminaci nicméně státy přistupují rozdílně, což může vyvolávat obavy v souvislosti se svobodou projevu. Zejména v nedemokratických státech totiž může být legislativa v oblasti hate speech skutečně použita a zneužita i za účelem potlačení nepohodlných názorů. Široce přijaté normy v rovině soft law na univerzální (Akční plán z Rabatu)¹⁵ i regionální (Doporučení Rady Evropy k hate speech z roku 2022)¹⁶ potom nabízejí funkční vodítka, jak posuzovat závažnost projevu v praxi.

I přes mezinárodní shodu stran důležitosti svobody projevu v demokratické společnosti a potřeby její ochrany lze v Evropě sledovat jednoznačný vývoj směrem k tvrdé trestněprávní odpovědi na hate speech včetně podněcování k nenávisti či diskriminaci. Příkladem této

¹⁵ OHCHR, Akční plán z Rabatu k zákazu a propagování národnostní, rasové nebo náboženské nenávisti, která představuje podněcování k diskriminaci, nenávisti nebo násilí (*Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence*), 2012.

¹⁶ Doporučení Výboru ministrů CM/Rec(2022)16 o boji proti hate speech bylo přijato v Turíně v květnu 2022.

dynamiky je iniciativa Komise EU představená v roce 2020.¹⁷ Tato si dala cíl učinit z hate crime a hate speech tzv. zločiny EU podle článku 83 odst. 1 Smlouvy o fungování Evropské unie (dále jen „TFEU“). Pakliže by se všechny členské státy EU na takovém kroku shodly a záměr Komise aprobovaly, mohla by Komise navrhnout právní úpravu určující příslušná minimální pravidla, jako tomu činí v oblastech terorismu, obchodování s lidmi nebo sexuálního zneužívání.¹⁸ Nabízí se samozřejmě otázka, jak by tato minimální pravidla měla vypadat, zda dojde k reflexi rozdílné povahy fenoménů hate crime a hate speech a jejich průsečíkových forem tak, jak je kategorizují v této práci, a v neposlední řadě potom jaké chráněné charakteristiky v sobě nová unijní úprava zahrne.¹⁹

2.2 Část II. – EÚLP a hate crime

Část II. analyzuje judikaturu Soudu v oblasti hate crime. Připomíná prejudikaturu týkající se jednání zasahujícího do fyzické nebo psychické integrity jednotlivce na poli článků 2 a 3 Úmluvy. Státy nesmí prostřednictvím svých orgánů útočit na život jednotlivce ani se dopouštět špatného zacházení (negativní závazek). Kromě toho mají povinnost vést účinné vyšetřování incidentů spojených se ztrátou života nebo špatným zacházením (pozitivní závazek procesní povahy). Účinné vyšetřování vyžaduje rychlost, nezávislost, nestrannost a účast poškozených nebo pozůstalých, státy musí také přijmout adekvátní právní rámec pro trestní postih. EÚLP dále snížil hranici použitelnosti článku 3 v případech pachatelů na straně veřejné moci i soukromých jednotlivců a propojil články 2 a 3 s článkem 14 Úmluvy, když zakotvil povinnost vyšetřit násilné trestné činy s předsudečným motivem.

Státní orgány musí zejména provádět potřebné kroky ke zjištění a sběru důkazů a vydávat objektivní rozhodnutí, která zohledňují možný předsudečný motiv. Konkrétně pak jde o přijetí vyšetřovacích kroků a opatření specifických pro hate crime a práci s tzv. indikátory předsudečnosti. **Efektivní postih hate crime zahrnuje i další aspekty nad rámec čistě procesních závazků.** Soud se dlouho zdráhal vyslovit se k **adekvátnosti právní úpravy hate crime**, když konstatoval, že k účinnému postihu hate crime v zásadě postačí, bude-li podle vnitrostátního práva možné zohlednit při ukládání trestu obecný motiv jednání.²⁰ Ve věci

¹⁷ Viz „The Commission proposes to extend the list of ‘EU crimes’ to hate speech and hate crime“. EU, online 9. prosince 2021, Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6561 [viděno 18. června 2023].

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Zejména v oblasti hate speech může jít o reálný problém a důvod nedostatku konsensu, neboť evropské politiky pronášející homofobní narativy za účelem politického zisku by tak mohli být za tyto výroky trestně stíháni.

²⁰ *Anguelova a Iliev proti Bulharsku*, EÚLP, č. 55523/00, rozsudek ze dne 26. července 2007.

*Oganazeva proti Arménii*²¹ se nicméně ukázalo, že v určitých případech může neadekvátní právní rámec velmi dobře podkopat účinné vyšetřování. Taková může být situace, kdy právní úprava nabízí taxativní výčet chráněných charakteristik, který není úplný a vede tak k vyloučení ochrany pro celou jednu skupinu obětí hate crime.

Stát je dále vázán neméně důležitou **preventivní povinností chránit oběti zásahu do práva na život** a oběti násilných trestných činů. Tato povinnost vyvstává v situaci, kdy se jedná o specificky zranitelné osoby a pokud státní orgány o možném špatném zacházení věděly, nebo vědět měly. Za **specificky zranitelné oběti** (srov. též terminologii směrnice EU o obětech, která za obzvláště zranitelné oběti řadí mj. oběti hate crime – viz výše) ESLP např. označil příslušníky menšinového náboženství a není vážný důvod domnívat se, že by takto neměly být klasifikovány minoritní skupiny jiné. Soud by měl do budoucna posuzovat rovněž otázky, zda bylo poškozeným, resp. pozůstalým umožněno **podílet se účinným způsobem na vyšetřování**. V souvislosti s procesně problematickým postavením obětí hate crime v některých vnitrostátních kontextech **nakonec hrají důležitou roli státní zástupci, na něž mohou být kladeny vyšší nároky – mířící např. na podání opravného prostředku proti rozhodnutí soudu, který nezohlednil předsudečný motiv**.²² Do budoucna nakonec zůstává otevřena **otázka předsudečných útoků namířených na majetek**.

Samostatnou kapitolu Části II. věnuji **průsečíkové oblasti verbální hate crime**. Do rozsudku *R. B. proti Maďarsku*²³ existoval závazek účinného vyšetřování jen ve vztahu k zásahům do fyzické integrity na poli článků 2 a 3 Úmluvy. Při absenci fyzických zranění bylo použití těchto ustanovení (samostatně i ve spojení s článkem 14) Úmluvy v zásadě nemožné. Zmíněným rozsudkem nicméně Soud množinu situací, na které závazek účinného vyšetřování hate crime dopadá, rozšířil o případy přímého vyhrožování. Učinil tak prostřednictvím článku 8 Úmluvy a extenzivním výkladem pojmu „soukromý život“ a odpověď Úmluvy na fenomén hate crime tímto přiblížil mílovým krokem směrem ke zmíněné mezinárodní koncepci prosazované OSCE.²⁴

Otázka parametrů účinného vyšetřování verbální hate crime nicméně zatím není zcela vyjasněná. Zjišťování a prokazování předsudečného motivu u veřejných projevů totiž nehraje nutně tak zásadní roli jako u násilného jednání, ke kterému dochází za zavřenými dveřmi. I přesto se však může stát, že státní orgány nedostatečně zhodnotí závažnost jednání,

²¹ *Oganazeva proti Arménii*, ESLP, č. 71367/12 a 72961/12, rozsudek ze dne 17. května 2022.

²² *Lakatošová a Lakatoš proti Slovensku*, ESLP, č. 655/16, rozsudek ze dne 11. prosince 2018, § 92-97.

²³ *R. B. proti Maďarsku*, ESLP, č. 64602/12, rozsudek ze dne 12. dubna 2016.

²⁴ *Aksu proti Turecku*, ESLP, č. 4149/04 a 41029/04, rozsudek velkého senátu ze dne 15. března 2012.

použijí neadekvátní skutkové podstaty, vyšetřování vůbec nezahájí nebo jej jinak zmaří. **Specifickou skupinu případů v tomto ohledu představuje neadresná verbální hate crime**, kdy inkriminované výroky nebo výhrůžky neútočí přímo na stěžovatele, případně jedná-li se o komentáře na sociální síti – tj. za absence fyzické blízkosti řečníka a oběti. Vnitrostátní orgány by v takových případech měly vzít v úvahu potřebu vyvažování ochrany proti hate speech veřejným zájmem na ochraně svobody projevu, případně způsobilosti projevu eskalovat v násilí. Rozsudky ve věcech *Király a Dömötör proti Maďarsku*²⁵ nebo *Beizaras a Levickas proti Litvě*²⁶ ukázaly, že **ESLP bude v obdobných případech „účinnost“ trestní odpovědi na verbální hate crime posuzovat i podle toho, jakým způsobem se vnitrostátní orgány procesu vyvažování chráněných práv a zájmů zhostily**. Jedná se tedy o určitý posun v pojetí verbální hate crime, která se v případě neadresných projevů podněcujících k násilí blíží k pojetí hate speech.

Část II. nakonec poskytuje **dílčí odpověď na hlavní výzkumnou otázku této práce týkající se vývoje judikatury ESLP k hate crime na pozadí dynamického vývoje v rovině mezinárodního soft law**. Analýza ukazuje, že **Soud přikládá vysokou důležitost mezinárodnímu soft law v oblasti hate crime**. Soudní rozhodnutí často obsahují odkazy na závěry a doporučení ECRI a ODIHR a tyto hrají pro závěry Soudu rozhodující roli. S časem se rozsah povinností státu podle ESLP rozšiřuje a přesahuje rámec pouhého procesního závazku vyšetřování. Tyto povinnosti směřují k ochraně obětí,²⁷ úloze legislativy a přijetí vhodných právních předpisů, a také nepřímo k udělování trestů²⁸ či zaznamenávání či sběru dat. Nicméně důležité je připustit, že role ESLP v řešení komplexních a strukturálních problémů může být omezená.

2.3 Část III. – EÚLP a hate speech

Část III. se nakonec zabývá **judikaturou ESLP v oblasti hate speech**. Ve světle poznatků shrnutých v Části I. jde o oblast zásadním způsobem odlišnou od hate crime v tom,

²⁵ *Király a Dömötör proti Maďarsku*, ESLP, č. 10851/13, rozsudek ze dne 17. ledna 2017.

²⁶ *Beizaras and Levickas proti Litvě*, ESLP, č. 41288/15, rozsudek ze dne 14. ledna 2020.

²⁷ Ačkoli zde Soud explicitně neodkazuje na mezinárodní soft law, lze usuzovat, že Soud je bere v určitých ohledech v potaz (účasť obětí na vyšetřování, kompenzace problematického procesního postavení obětí v rámci soudních řízení uložením specifických procesních úkolů státním zástupcům apod.).

²⁸ Např. ohledně otázek použití indikátorů předsudečnosti, povinnosti přijmout adekvátní právní rámec, rozšíření povinnosti účinného vyšetřování na verbální hate crime, zohlednění povinnosti zaznamenávat hate crime a sbírat data. K závěrům o porušení povinností plynoucích z Úmluvy může nemalou měrou přispět i stavu hate crime v určité zemi a reakce státních orgánů na tuto situaci, již ESLP dokládá zprávami mezinárodních monitorovacích orgánů.

že z povahy věci narážíme na **reálný nebo potenciální střet různých chráněných práv, svobod, nebo zájmů. Svoboda projevu má v evropských demokraciích zvláštní postavení, ale jde o relativní svobodu, která může být omezena zájmem na ochraně osob – obětí, nebo veřejným zájmem jako je ochrana veřejného pořádku (*public order*) – článek 10 odst. 2 Úmluvy tyto zájmy vymezuje jako legitimní cíle, za nichž lze – při naplnění požadavků zákonnosti a přiměřenosti – svobodu projevu omezit.**

Tato specifická povaha hate speech nabízí **dvojitý právní pohled na věc. Zaprvé, optikou autora projevu a, zadruhé, optikou oběti.** První skupinou případů se Soud zabývá v situaci, kdy se svého práva na svobodu projevu chráněnou článkem 10 Úmluvy domáhá autor projevu, byl-li za daný projev potrestán na národní úrovni. Soud v takovém případě v zásadě postupuje dvěma různými způsoby. V případě otevřeně rasistických, antisemitských nebo islamofobních projevů vybízejících k nenávisti nebo diskriminaci či popírání zločinů proti lidskosti používá Soud **článek 17 Úmluvy (zákaz zneužití stížnosti)**, který má zabránit zneužití práva nebo svobody chráněné Úmluvou za účelem ničení jiných práv a svobod chráněných Úmluvou. V takových případech je ESLP často připraven akceptovat trestní postih hate speech bez dalšího. Buď použije příslušné ustanovení jako výkladové pravidlo (*rule of interpretation*), jež je třeba vzít v potaz při použití substantivních ustanovení Úmluvy – k (ne)použití článku 17 přistoupí až po více či méně podrobném rozboru použitelnosti článku 10 EÚLP, s důrazem na celkový *kontext* projevu.²⁹ Do druhé skupiny potom patří případy, kdy je článek 17 Úmluvy použit v rámci posouzení přijatelnosti stížnosti. V takové situaci ESLP ustanovení použije bez podrobného zkoumání kontextu projevu a s odkazem na jeho *obsah*, který je v rozporu s hodnotami, na nichž je založena Úmluva, projev za použití článku 17 zcela vyloučí z ochrany poskytované článkem 10 Úmluvy.³⁰

V jiných případech **Soud na poli článku 10 Úmluvy používá třístupňový, resp. pětistupňový test na poli druhého odstavce uvedeného ustanovení.** Při posuzování přiměřenosti zásahu se bere v **úvahu celkový kontext případu a kritéria, jako je postavení autora projevu, forma projevu, vliv na adresáty projevu a případně také – v podobě újmy – na skupinu, na níž projev útočí, nebo závažnost uložené sankce.** Zohledněn může být také konkrétní geografický kontext, kdy ESLP například v souvislosti s popíráním Holocaustu v určitých evropských státech připouští, že takové jednání je nutně vnímáno jako schvalování

²⁹ *M'Bala M'Bala proti Francii*, ESLP, č. 25239/13, rozhodnutí ze dne 20. října 2015.

³⁰ *Norwood proti Spojenému království*, ESLP, č. 23131/03, rozhodnutí ze dne 16. listopadu 2004.

antisemitismu a ideologie neslučitelné s demokracií.³¹ Naopak silné ochraně se těší satira a karikatura, stejně jako projevy politické povahy, nicméně zde je potřeba říci, že postavení politiků je v určitém ohledu také zatíženo specifickou odpovědností a povinnostmi přímo vyplývajícími z článku 10 odst. 2 Úmluvy. **Potenciál působení újmy ve velkém měřítku je u veřejně známých osob, včetně politiků, mnohonásobně větší než u soukromých osob.** Ve vztahu k výzkumné otázce tedy nelze přehlédnout souznění praxe Soudu s relevantním soft law na univerzální i regionální úrovni popsáním v Části I. (viz zejména Akční plán z Rabatu a Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy k hate speech z roku 2022).

Práce se dále v této poslední části stručně zabývá **specifickou podkategorií případů, kdy prostředek nápravy, který mohou využít oběti hate speech v online prostoru,** spočívá v občanskoprávní žalobě a trestním oznámení podaném na zprostředkovatele takových diskusí. Může se přitom jednat o komerční subjekt³² nebo například soukromou osobu – politika.³³ Povinnosti vyplývající pro tyto subjekty z článku 10 odst. 2 EÚLP, a tedy i možnost vyvodit ve vztahu k těmto subjektům občanskoprávní nebo trestní odpovědnost, se potom budou lišit podle toho, zda subjekt zprostředkovací činnost vykonává za účelem ekonomického nebo politického zisku nebo nikoli. Daná oblast je nicméně velmi dynamická a zasloužila by hlubší analýzu nad rámec předmětné disertační práce.

Druhý pohled na relevantní judikaturu soudu, který je zaměřen na samostatnou výzkumnou podotázku, představuje **perspektivu oběti hate speech. Úmluva explicitně nezaručuje právo jednotlivce "nebýt obětí kolektivní pomluvy" a Soud se také touto optikou k hate speech až do nedávna nezabýval. Teze disertační práce je, že důvodem předchozího stavu mohla být problematická povaha újmy působené hate speech.** Rozsudkem *Aksu proti Turecku* nastal obrat, když Soud připustil použití článku 8 EÚLP v případech obětí stereotypizujících výroků na adresu (v daném případě etnické) skupiny, do níž přísluší. Vypořádal se tak s možnými námitkami neexistence oběti podle článku 34 Úmluvy nebo *actio popularis* příznačnými například pro environmentální případy, ale v minulosti též použitými v řízení před Výborem OSN pro lidská práva.³⁴

³¹ *Perinçek proti Švýcarsku*, ESLP, č. 27510/08, rozsudek velkého senátu ze dne 15. října 2015. Viz KUNDRÁK, Viktor. *Věc M'Bala M'Bala proti Francii (svoboda projevu a antisemitismus). Komentář*. Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva 3/2016, str. 174-184.

³² *Delfi AS proti Estonsku*, ESLP, č. 64569/09, rozsudek velkého senátu ze dne 16. června 2015.

³³ *Sanchez proti Francii*, ESLP, č. 45581/15, rozsudek velkého senátu ze dne 15. května 2023.

³⁴ Viz *Fatima Andersen proti Dánsku*, HRC, oznámení č. 1868/2009, U.N. Doc. CCPR/C/99/D/1868/2009, rozhodnutí ze dne 26. července 2010; nebo *Panayotova a ostatní proti Bulharsku*, ESLP, č. 12509/13, rozhodnutí ze dne 7. května 2019.

Nicméně ve věci *Aksu* velký senát ESLP akceptoval, že článek 8 Úmluvy lze v případech kolektivní pomluvy použít a položil tak základy ochrany obětí hate speech v širším smyslu daného termínu. **Z použití článku 8 Úmluvy však vyplývá pouze povinnost státu posoudit předmětné výroky v rámci občanskoprávního řízení.** Soud konkrétně sleduje, zda vnitrostátní orgány provedly náležité vyvažování práva na soukromý život a "veřejného zájmu na ochranu svobody projevu". Státy pak disponují prostorem pro uvážení, který se bude zužovat úměrně tomu, jak málo důkladně vyvažování provedly. **Přístup Soud v těchto věcech je tedy nutné odlišit od povinnosti účinného vyšetřování verbální hate crime.**

Povinnost postihovat hate speech prostředky trestního práva tak představuje problematickou oblast, neboť ESLP se přes výslovný závazek vyplývající z článku 4 písm. a) ICERD doposud zdráhá tuto odpověď na hate speech – např. v rovině podněcování k nenávisti – vyžadovat. Vyvodil ji toliko ve vztahu ke zmíněné kategorii verbální hate crime, pro niž je podle mého názoru typická „adresnost“ výroků, resp. také bezprostřednost dopadu jednání do psychické integrity jednotlivce.³⁵ Disertační práce v této souvislosti poukazuje na úskalí postavení oběti hate speech na vnitrostátní i mezinárodní úrovni. Prokázat existenci újmy v případě kolektivní úrovně bude v těchto případech z povahy věci často velmi složité. Příkladem takové překérní situace je ostatně i poslední vývoj judikatury Soudu k hate speech, kdy **Soud zpřísnil kritéria posouzení závažnosti újmy i v případě povinnosti posoudit výroky kategorie kolektivní pomluvy v občanskoprávním řízení.**

Konkrétně, neprojdou-li konkrétní výroky z pohledu jejich závažnosti kvalifikačním testem nastaveným ve věcech *Behar a Gutman proti Bulharsku* a *Budinova a Chaprazov proti Bulharsku*,³⁶ budou stížnosti pravděpodobně odmítány z důvodu neslučitelnosti *ratione materiae*. V opačném případě bude Soud vyžadovat účinnou odpověď státu občanskoprávní (případně též správněprávní) povahy. **Na výzkumné otázky disertační práce odpovídám, že příslušným výkladem Úmluvy se Soud zjevně přibližuje dikci článku 20 odst. 2 ICCPR a současně odklání od článku 4 písm. a) ICERD, neboť toto ustanovení vyžaduje trestněprávní odpověď.** ESLP však současně reflektuje soft law v oblasti hate speech přinejmenším v tom smyslu, že klade důraz na rozlišení méně a více závažných nenávistných projevů a ve světle této závažnosti nabízí „odstupňovanou“ odpověď. Na

³⁵ *R. B. proti Maďarsku*, ESLP, cit. výše; *Beizaras and Levickas proti Litvě*, cit. výše; *Alković proti Černé hoře*, ESLP, č. 66895/10, rozsudek ze dne 5. prosince 2017; *Oganezova proti Arménii*, ESLP, č. 71367/12 a72961/12, rozsudek ze dne 17. května 2022.

³⁶ *Behar a Gutman proti Bulharsku*, ESLP, č. 29335/13, 16. února 2021; *Budinova a Chaprazov proti Bulharsku*, ESLP, č. 12567/13, 16. února 2021.

poli článku 10 Úmluvy navíc Soud již dlouhodobě odráží sesterský článek 19 ICCPR a dále také relevantní soft law, upravující kritéria posouzení závažnosti projevu.

Uzavírám nicméně v kritickém duchu. ESLP totiž posledně zmíněnými rozsudky proti Bulharsku přistupuje k hate speech tak, že neadekvátně omezuje přístup obětí ke spravedlnosti. Přinejmenším pak **jde o praxi nekonzistentní a asymetrickou. Zabývá-li se totiž Soud stížnostmi autorů hate speech, umožňuje někdy kriminalizaci projevu bez dalšího, za použití článku 17 Úmluvy. Výklad Úmluvy takto stále není plně v souladu s článkem 4 písm. a) ICERD, Prvním dodatkovým protokolem k Úmluvě Rady Evropy o počítačové kriminalitě, a nereflakuje Rámcové rozhodnutí EU z roku 2008.**

Za důležitější však do budoucna **považuji revizi závěrů v daných co do vysokého prahu použitelnosti článku 8 Úmluvy ve vztahu k občanskoprávnímu řízení, jakožto prostředku nápravy proti hate speech.** Podněcování k nenávisti je totiž obecně nepřípustná forma projevu podle mezinárodního práva. Otázka občanskoprávní odpovědi by podle mého názoru neměla vzbuzovat zvláštní obavy, neboť **nejde o povinnost účinného vyšetřování, ale toliko o důkladné posouzení, zda vnitrostátní orgány řádně vyvážíly právo na soukromý život (tj. v rovině práva nebýt obětí stereotypizace a stigmatizace na předsudečných základech) obětí hate speech na jedné straně a veřejného zájmu na ochraně svobody projevu na druhé straně. Svoboda projevu tímto není ohrožena o nic více, než za situace, kdy ESLP ochranu svobody projevu omezí nebo vyloučí za použití článků 10 a 17 Úmluvy.**

I přes pravděpodobný politický odpor vůči zakotvení povinnosti trestního postihu hate speech se konečně domnívám, že **judikatorní vývoj směrem k dalšímu posilování ochrany obětí hate crime a hate speech je správný a v souladu s mezinárodním právem i společensko-politicko-kulturní dynamikou napříč smluvními státy EÚLP. Jsem přesvědčen, že by nejen odrážel ideály, na nichž Úmluva stojí, ale ve smyslu článku 31 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969) také předmět a účel EÚLP. Klíčem ke věrohodnosti a „úspěchu“ mechanismu Úmluvy by proto v další fázi mělo být nastavení přesných a transparentních parametrů (i) odpovědi na hate crime v co možná nejširším možném rozsahu – v souladu s požadavkem na celistvou odpověď na hate crime a (ii) prostředku nápravy proti hate speech směrem k posílení přístupu ke spravedlnosti těch, kteří jsou obětí hate speech spíše než těch, kteří často za účelem politického nebo komerčního zisku útočí na nejzranitelnější skupiny ve společnosti, čímž tyto stigmatizují a dále marginalizují.**

Summary in English

The doctoral thesis deals with the issue of hate crime and hate speech in international law, specifically the protection of victims of acts falling under both categories within the framework of the European Convention on Human Rights. It describes the conceptual development of both phenomena and their regulation in international law, including both hard law, i.e. binding international law, and soft law, at both the universal and regional levels. Regarding hate speech, it highlights the crucial role of international freedom of expression protection and the different standards and requirements imposed on states based on the severity of the speech. It extensively analyzes the case law of the European Court of Human Rights in relation to both areas, introducing the category of verbal hate crime, which lies between hate crime and hate speech. It describes the parameters and limits of victim protection in relation to both types of behaviors and outlines possible future directions for the development of the Court's case law in the context of binding instruments at the universal level and the dynamic development of international soft law.

In the area of hate crime, it focuses on the reflection of the need for a comprehensive response to the phenomenon, going beyond the procedural obligation of effective investigation in the narrow sense of the concept, and extending to commitments for adequate legal framework or the adoption of preventive measures to protect the victims. Regarding hate speech, it particularly highlights the challenging procedural situation faced by victims seeking their rights at the national and international level. Until recently, the Court did not address their complaints at all. It was exclusively the complaints of authors of hateful expressions that formed the basis for a relatively robust case law of the European Court of Human Rights on hate speech. The latter clearly implies that under certain circumstances, states can resort to criminal sanctions without further requirements. In this context, the thesis draws attention to the Court's asymmetric approach to similar situations when the Court decides on applications submitted by hate speech victims. According to the author, the Court's approach is inconsistent and represents a legal gap providing room for future revision.